

ЧЕХИ ГЪАЛИБВИЛИН СУВАР МУБАРАКРАЙ!

9-МАЙДИН ТЕБРИК

Гъурметлу районэгълияр!
9-май – им чи уьмуьрда
гъатнавай лап багъа ва
къетген суваря. И суварин серенжем-
ралди, фашизмдин винел гъалибвал
къазанмишай игит бубайрин (абурзу
чна къил агъузла икрамзава) баркал-
лу чешнейралди чна акъалтзавай
несил ватанпересвиллин руьгъдаллаз
тербияламишзава.

Чехи Гъалибвиллин 76 йисан
юбилей кез мубаракрай! Дуьнья ис-
лягъ хъуй! Къуй даявар чаз садрани
тахкурай! Гележгдин гъалибвилер
илимдинни спортдин ва производ-
стводинни зегъметдинбур хъурай!
Амин!

«Ахцегъ район» МР-дин къил
О.М.АБДУЛКЕРИМОВ
Райсобранидин председатель
А.К.Н.ПАЛЧАЕВ

РД-дин АХЦЕГЪ РАЙОНДИН ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ГАЗЕТ

1928-йисалай акъатзава

№18 (8778), арбе

12+

ЩИИИ ДУЪНЪЯ

9-май, 2021-йис. Газет гъафтеда садра акъатзава.

Къимет 10 манат

ЧЕХИ ГЪАЛИБВИЛИН 76 ЙИС

ТЕШПИГЪ АВАЧИР ИГИТВАЛ

Чи Ватандин азадвал ва аслу туширвал патал
чанар гайи игитриз эбеди баркалла!

Уьлкведин халкъари нубатдин се-
ферда Чехи Гъалибвиллин Югъ
къейдзава. Вирибуруз иллаки
багъа ва истеклу сувар тир ам къазанмишун
патал Советрин халкъди еке азиятар эхна,
къушунри даяедин яргъал ва четин рекер
атлана. Инсафуз Ватандин Чехи даяе саки
къуд йисуз давам хъана. Виликан СССР-дин
вири халкъар сад хъана, пехъи душмандихъ
галаз женгиниз къарагъна. Нетижани гуьзле-
мишзавайди хъана: нягъс ниятар рикле аваз
чи играми Ватандал гуьжум авур немсерин
чапхунчийри, чи баркаллу армиядин бас-
рухдин хура акъвазиз тахъана, 1945-йисан
9-майдиз рей гана. А чъалавай инихъ, ингъе,
76 йис алатнава. Амма гъич са касни, гъич са
затни риклелай фенвач. Тешпигъ авачир и
игитвал эбеди яз чи риклера амуькъда.

Ватандин Чехи даяедин йисара чи рай-
ондай 3500 далай гзаф инсанар фронтдиз
фена (2360 кас ахцегъвийр тир). Абурукай
1780 касди Ватан патал игитвилелди чанар
гана. 2100 кас женгинин орденриз ва медал-
риз лайихлу хъана. Дяведилай къулухъ хайи
ерийриз 580 кас хтана. 1965-йисан мартдиз
Чехи Гъалибвал къачурдалай инихъ 20 йис
тамам хъуниз талукъ яз Ахцегъа женгера
телеф хъайи районегълийр эбеди яз рикел
хуьнин мураддалди Баркалладин Обелиск
эцигна. Къейдин: им Чехи Гъалибвал къа-
чурдалай инихъ 20 йис тамам хъуниз талукъ
яз Дагъустанда эцигай Баркалладин сад
лагъай Обелиск я.

Дамах авуниз лайихлу я: къве кас – Ва-
лентин Эмировни Газрет Алиев Советрин
Союздин Игитвиллин тгварцлиз лайихлу
хъана. Ватандин Чехи даяе башламишайла
коммунист Валентин Эмиров, белофинрихъ
галаз даяеда иштиракай тежрибалу летчик,
эскадрильядин командир тир. 1942-йисан
10-сентябрдиз Кеферпатан Кавказ патал къиле
фейи гъавадин женгерикай сада В.Эмиров
игитвилелди телеф хъана. И юкюз ам тек яз
душмандин женгинин 6 самолетдихъ галаз
барабарсуз женгиник экечина. В.Эмироваз
Советрин Союздин Игитвиллин тгвар вич
телеф хъайидалай къулухъ 1942-йисан
12-декабрдиз гана. Идахъ галаз алакълу яз, а
вахтунда Ахцегъа еке митинг къиле фена. Ам
рикел хуьн яз, дагъустанвийри чпин пулдин
такъатрихъ Валентин Эмирован тгварунихъ
галай авиаэскадрилья эцигун къетина. 1943-йисан
13-майдиз ахцегъвийр 2204998 манат пул къватина.
Гъавилай абур Верховный Главнокомандующий И.В.Сталинан патай
чухсагъулдиз лайихлу хъана. Гила Дагъ-
устандин шегъерра ва района Валентин
Эмирован тгварунихъ школяр, училищяр
янава. Ахцегъа къилин куьчейрикай садаз,
гъагъ ял ядай паркдиз адан тгвар ганва. А
паркда игитдиз памятникни эцигнава.

Хинерин хуьрай тир Гасрет Алиев гуь-
гъуьлудаказ фронтдиз рекъе гъатна. Моздок
шегъердин патарив пулеметчик Алиев къати
женгерик экечина. Гуьгъуьнай ада Сочидин
гирведед душманар къирмишун давамарна.
Кубань ва Украина азад хъувунин женгерани
Г.Алиева активвилелди иштиракна. Анра
хъайи женгера къалурай жуьрэтлувилай

С ПРАЗДНИКОМ ПОБЕДЫ!

Гъ.Алиеваз «Яру Гъед» орден гана. 1943-йи-
сан зулухъ чи къушунар Днепр вацун лап му-
къув атана. Гъаркъуь вацлалай сифте элячлиз
ашкъи малумарай виклегъ аскеррин арада же-
гъил, амма тежрибалу разведчик Гъ.Алиевни
авай. Днепр вацлалай элячлдайла къетлендиз
тафаватлу хъунай адаз Советрин Союздин
Игит лагъай тгвар гана. Гила а виклегъ дагъ-
видин тгварни эбеди авунва.

Яшлу инсанри рикел хкизвайвал, дя-
ведин залум йисара района чеб зегъметдиз
къабил итимар саки амачир. Хуьруьн майи-
шатдин залан зегъметдал мажбуридаказ яшлу
итимар, дишегълийр ва аялар машгъул жез-
вай. Агъзурдалай виниз агъалийри (иллаки
яшлу инсанри ва дишегълийри) оборонадин
сенгерар эцигунин карда иштиракна. Амай-
буру чпин къуватрин ва сагъламвиллин гъайиф
татаана, никлера ва багълара къегъалвилелди
зегъмет чгугъазвай. ИкI, дяведин йисара Ах-
цегъ райондиз хуьруьн майишат вилик тухуна
къазанмишнавай агалкъунрай къве сеферда
Оборонадин Государстводин Комитетдин ва
СССР-дин Министррин Советдин гъийлай-
гъийлиз къедай Яру пайдахар гана.

Вирида яргъалди гуьзлемишай Чехи
Гъалибвиллин Югъ – 9-май алуькъна. Инсан-
ри еке шадвалзавай, аскерар чпин квалериз
хкъез башламишна. Абуру гъилер къекъагъна
даяеда чуклуьнавай халкъдин майишат арадал
хкунив эгечина. Даяеда чи халкъдиз ва уьл-
кведиз еке магърумвилер гъана. Дуьньядин
цивилизация фашизмдикай къутармишай со-
ветрин халкъди гъакъикъатдани чехи игитвал
авуна. Гъавилай дуьньядин вири кIвенкIвечи
инсаниятди Гъалибвиллин Югъ чехи сувар
хъиз къейдзава. Нюрнбергдин халкъарин
арадин военный трибуналди Германиядин
миллетчийри цай кутур чапхунчивилин дя-
ведиз талукъ тир къимет гана ва нацистрин
тадхиркарар жазаламишна.

Эхъ, Ватандин Чехи даяедин вакъияр
чавай къвердавай яргъаз къаьатзава. Чи
арайра ветеранар-фронтовикар саки амач.
Амма абурун къаматар ва игитвиллин крар
халкъдин зигъиндай гъич садрани акъатдач.

Дяве яргъаз къаьатирдавай, гъайиф хъи,
дуьньяда агъавал ийиз кIанзавай къуватар-
ни пайда жезва. Гъавилай уьлкведин аслу
туширвал, азадвал таъминарун патал чна
чи игтиягъ хвена кIанда.

Гъалибвиллин сувар лайихлудаказ
къейдун патал, хейлин маса чкайра хъиз,
чи райондани гъеле гзаф вахт амаз адаз
гъазурвилер акъазвай. И мураддалди
Ахцегъа муниципалитетди талукъ тир
къарар къабулна. Чкайрал мишхвилерин
суботникарни тешкилна. Игитрин памят-
никар, даяеда телеф хъайи ватанегълийрин
гуьурметдай хъажнавай обелискар мишъна
къайдадиз хъана, культурадин ва образо-
ваниедин идарайра даяедин ветеранрихъ
галаз жегъилрин гуьруьмишвилер къиле
фена. Рикел хуьнин Вахта малумарна
ва икI мад. Цудралди волонтерри гъам
Ахцегъа ва гъамни чи хуьрера «Георги-
евская ленточка» акциядин серенжемра
ленточкаяр пайна. РикIик еке шадвал ва
гъевеслувал кваз къейд ийиз жеда хъи, и
акциядин тереф саки вирира агалкъзавай
несилдин векилри кIевелай хвена.

Районда даяедин ва зегъметдин вете-
ранрин райондин Советдини ветеранрин
(адан къиле алай вахтунда Афгъан даяедин
ветеран Нажмудин Гудаев акъвазнава) гъар
йикъан игтиягъар рази авун патал менфят-
лу кIвалах тухузва.

Агалкъзавай несилри чпин чIехи
бубайрин женгерин къазанмишунрал
гъахълудаказ дамахзава. Ислягъ уьмуьрдай
районегълийри гъам чан аламай, гъамни
рагъметдиз фенвай даяедин ветеранриз
«сагърай куьн, играмибур!» лугъузва.

Ватандин Чехи даяе куьтягъ хъайи-
далай инихъ 76 йис алатнава. Ветеранрин
жергеярни акъадай гъалда къери хъанва.
Алай вахтунда, чи района Ватандин Чехи
даяедин, гъайиф хъи, са иштиракчини
амач. Амма абурун экуь къаматар, игитвал
лайихлу несилри рикелай ракъурзава.

Мурсал АЛПАН

ВАТАН БАГЪА Я

Къарагъ кIвачел, Лезгистандин рухваря,
Ватан патал женгинин югъ атанва.
Четин чIавуз тек чун я чаз архаяр,
Гъахъсузвилай гъейри чара атIанва.

Хурушум я, гъалаб я цав Ватандин,
Агъ чIугъазва мад дидейрин рикIери,
АкIажарна бейадалат заманди,
Чулав либас алукинава цуьквери.

Гъар са халкъдиз вичин Ватан багъа я,
Ханва инсан Ватандин къаст рикIеваз.
Лезгистанди эхайди туш агъаяр,
Къиникъ бахт я Ватандин тIвар сивеваз.

Ислягъвилев субутарда гъакъ чна,
Сад хъхъунин къастунив рикI ацIанва.
Гъараздилай гъил къачудач гъагI чна,
Шарвилаяр юзадай вахт атанва.

Къадим я чун чи Алпандин чилерал,
Чаз дуьньядин вири халкъар ала я.
Гъалал фу нез къазанмишай гъилерал,
Лезгистанда чун чи чилел агъа я.

Эверзава чаз къегъалрин руьгъери, –
Вечединни, Шаргирани, Давудан.
Баркалла гъин багъри чилел гъилерив.
Несилрини афеинар лугъуда,
Шарвиледи, Ярагъиди, Давуда!

Къарагъ, зи халкъ, женгинин вахт атанва,
Гъейри чара чи, – лезгийрин атIанва.
Дарман тежер дерт авай туш дуьньяда,
АлахъайтIа мумкинвилер ацIанва.

Шукур Аллагъ, чир хъана заз чIехи сир,
Ви гъилева гъар декъикъа чи уьмуьр.
Йесуз туш етимар хъиз куьчейра, –
Гъейрибурувай жедайди туш чак хкюр...

Гъар са кас жен халкъдин аскер женгина,
ЭкъечI ийин и четин тир дердинай.
Чаз акъазвай тIимил авач тешпигъар,
Хтун бурж я хайи Ватан гуьнгуьна.

ХЪСАН КРАРИН САГЪИЪ

Жамидин ИСМАИЛОВ

Шайдабеков Шагъпаз Тагъмазович (1902-1958) — государственный деятель. Ам Ахцегъ райондин Къақларин хуьре лежбердин хизанда дидедиз хъана. Хизан хуьн патал буба ара-ара Азербайжандиз физвай. Ада кІвачел акалтай хвани вичихъ галаз тухудай. Бакудин нафтіадин буругъра зегъмет чІугвазвай къван кесиб фялеяр ва шегъерда авай бязи девлетлу инсанар акурла, хци бубадивай хабар къадай: вучиз садбур кесибвиле ава, масадбур, са куьникайни къайгъу авачиз, кеф чІугваз яшамин жезва. Бубадин жавабрал хва рази жедачир.

Муьжубд йиса авайла Тагъмаза вичин хва кІелиз медресадиз ракурнай. Амма жавандиз ина са артух хуш атанач. 1861-йисуз Ахцегъа Дагъустанда сифте яз школа ачухнай. ЦІи адан 160 йисан юбилей къейд ийида. Шагъпазни гъа и школа куьтягъна ва Къақларин медресада тарсар гунив эгечІна. Медреса авай дарамат лап гъвечІиди ва дарискъалди тир. Араб чІалан тарсар гунихъ галаз сад хъиз, жегъилди аялриз илимдин маса хилерикай, динрикай, дуьньядин халкъарин культурадикай ихтилатардай.

Октябрдин инкъилябдилаз гуьгъуьниз хуьрера жезвай дегишвилер Шагъпаза хушвилелди къабулна. Ам Коммунистрин партиядин жергейриз гъахъна. Большевикрин гъевеслу куьмекчиди Къиблепатан Дагъустандин хуьрера партиядин ва комсомолдин ячейкаяр тешкилун патал хейлин алахъунар авуна. Хуьруьн школадин заведующий тир Ш.Шайдабегов ВКП(б)-дин Ахцегъ райкомдиз кІвалахал хъана. Са акъван вахт алатнач, жегъил коммунист Ахцегъ райкомдин сад лагъай секретарвиле хъана (1925-1926).

Лугъун лазим я хъи, партияди вич гъиниз ракурнатІани, ада вичин хиве тур везифаяр намуслувилелди килиз акъудна. 1926-йисуз Ш.Шайдабегов Къурагъиз рекъе туна. Вахтар четинбур тир. Партияди уьлкве индустрияламишунин зурба программа къабулнавай. Дагълух хуьрера общественный кІватІалар, артелар тешкилзавай. Лежберар и месэладив са акъван хушвилелди эгечІзавачир. Коммунистди, хуьрериз физ, лежберрихъ галаз гуьруьшар киле тухуз, абур гъавурда тваз хъана. Ада общественный майишатрикай, колхозрикай чпиз жедай хийирдикай лагъана. Гуькуматди куьмек гудайди хиве къуна. Ш.Шайдабегов киле аваз коммунистди, комсомолри тухвай кІвалахди хъсан нетижа-ярни гана.

1930-йисуз ВКП(б)-дин Дагъустандин обкомди Ш.Шайдабегов Къасумхуьруьн райкомдин сад лагъай секретарвиле тайинарзава. Ина адан тешкилатчидин, партийный работникдин бажарагъ мадни ачух жезва. Адан регъбервилек кваз районда хейлин крар гъиле къуна. Ина Дагъустанда сифте яз

Герейханован тІварунихъ галаз совхоз тешкилна.

1931-1935-йисара Шагъпаз Тагъмазовича Дагсовпрофдин председателдин везифаяр тамарна. Ада Нажмудин Самурскийдихъ, Дагъларин уьлкведин гуькуматдин маса руководителрихъ галаз республикада экономика, образование, хуьруьн майишат вилик тухун патал зегъмет чІугуна. Адан тешкилатчивилин алакьунар, бажарагъ Избербаш шегъер арадал гъидайла мадни ачух хъана. Ада ина эцигунриз регъбервал ганай.

1937-йис республикадин хейлин руководителрихъ галаз санал Шагъпаз Тагъмазович патални туькьуьлди хъана. Троцкизмдиз майилвалзава лагъай тахсир ку-туна, амни дустагъда туна. Ала-лагъдиз шукур, ада вичик кутур тахсирар хиве къунач. 1939-йисуз ам азад хъувуна. Ватандин Чехи дяве жедалди ада Даградиокомитетда кІвалахна.

Ватандин Чехи дяведин йисара Ш.Шайдабегова Дагъустандиз хер алай аскерар, душманди къунвай чкайрай катзавай агъалияр дашмишдай поезддин начальник яз зегъмет чІугуна.

Дяведилаз гуьгъуьниз Ш.Шайдабегова Герейханован тІварунихъ галаз совхоздиз регъбервал гана. Чкадин зегъметчи-рихъ галаз ада вад йисуз майишат кІвенкІвечийрин жергедиз акъудун патал вичелай алакьдай крар авуна. ЦІийи чкадал герек дараматар эцигна.

Дустагъда эхай зулумри, дявдин четин йисари жегъил итимдин сагъламвал харапІнавай. Гъавилэй ам хушуналди совхоздин директорвили кьуллугъдилэй элячІна, пуд йисуз и совхоздин школадин директорвал авуна. 1953-йисуз ам хайи хуьруьз хъфена, гъана ирид йисан школадиз регъбервал гана.

Къе чавай лугъуз жеда хъи, гъина зегъмет чІугунатІани, Шагъпаз Тагъмазовича вичелай гуьгъуьниз къени ва жанлу гел туна. Ада инсанар патал хъсан крар авуна. Касди вичин ягънамусдалди, гъакъисагъвилелди, зегъмет чІугваз кІан хъуналди масадбуруз чешне къалурна. Ам халис коммунист, политик, тербиячи ва производствонин тешкилатчи тир. Баркаллу хва 1958-йисуз рагъметдиз фена. Адан экуь къамат чидайбурун, мукьвабурун рикІера яргъалди амуькъа.

БУБАДИКАЙ ГАФ

Ватандин Чехи дяве башламишайла зи буба Гъажиев Абдул-Вагъидан 31 йис тир. Ам вичин хизан галаз Усугъчайдал кІвалахиз яшамин жезвай. Дяведикай, адан ишти-ракчийрикай хъидайла, адет яз, гзафбур журналистский штамп ишлемишда, гуя ам дяведиз аш-къи аваз, яни вичин хушунал фена, женгер чІугуна. Шак алач, дяве башламишайла ахътинбур гзаф авай, агъзурралди, иллаки Москва, Ленинград хътин чІехи шегъерра. Гад тир, школа анжах акъалтІарнавай жегъилар, клас-сар санал военкоматра учирра авай, гъақІ финни ийизвай. Им гъакъикъат я. Ихътин чешнеяр са шумуд вишерилэй гзаф тир. Абур субай ксар яз уьмуьрдиз сифте гъахъзавай жегъилар. Чуьнуьхдай кар авач — маса чешнеярни тІимил тушир, фронтдикай кьил къакъудиз алахъзавайбур, катна чуьнуьх хъанвайбур, къахавилериз фен-вайбурни уьлкведа гзаф хъана. Аялвилин вахтунин зигъинда ама, рагъдан хъайила дидейри чун — аялар кІвалериз кІватІ хъийидай. Гъа Усугъчайдални дяведикай кьил къакъудна катна дагълара чуьнуьх хъанвай къахах Жирас лугъудай кас инсанрин сивера авай. Ада-кай аялриз гзаф кичІе тир, гъам къведа лагъайла вири катдай. Ам Къурушрин хуьряй тир лугъуда.

Зи буба Абдул дяведиз гъевес-лудакъ физ гъазур тушир — адахъ хизан авай: чІехи аял — зи къуд йисни къуд варз, зи гъвечІи стха Гъайдеран пуд йис тамам хъан-вачир. Гъа 1941-йисан январдиз ханвай вах Гюльзарни авай. Им гъвечІи хизан тушир, дидединни яшар анжах 25-26-йисар тир. Яшаминни чун, лагъайтІа жеда, къарибулхда жезвай, диде-буба-дин ватан Ахцегъяр яз чакъ авай тІимил-шимил мукъва-къилияр чакай яргъа жезвай. Бубади ина кІвалахиз 5-6 йисар хъанвай. Чахъ ина авай багъриярни рикІ кузвайбур гъа чун хъиз паталай атанвайбур ва бубадихъ галаз кІвалахзавай ярар-дустар тир. Я чи бубадизни вичин хизандиз гъа вичиз къисмет хъайи явшан хъиз туькьуьл, аялвал чир тахъай уьмуьр къисмет хъана кІанзавачир.

Зи буба Абдул 1910-йисуз Ахцегърин куьгъне магъалрикай сад тир къадим Уьшехънарин мягъледа хана. Чехи буба Гъажи кІвале агалкънавай аяларни аваз паб рагъметдиз фена, сугъул хъана, текдиз амай. Ада цІийи паб хкизва — зи гележегдин баде Гюль-зар. Гъадаз са руш Хатужатни гада Абдул (зи буба) хъижезва. Амма уьмуьр гъа сифтедилэй заланди жезва. Зи бубадин рикІел вичин диде хъсандиз аламач, адан пуд йис хъанвайла диде рагъметдиз физва, вад йис жезвайла буба Гъажини рагъметдиз хъфизва. Башламишна етимвилин уьмуьр — туькьуьл, залан, гъамиша мекъивилинни гишинвилин гъисс бедендал алаз. Тахай мукъва-къилийри гадарнач, йисар четин мишекъатбур тир. Вах Хатужат чІехиди яз, вичин стхадихъ гелкъ-везвай. Са тІимил чІехи хъанмазди бегъем яшарни тахъанвай ам, вичиз дакІан тиртІани, Къуба патай атай са муьштеридиз гуььлуьз гувза. Гъа и даяхни галатна, зи буба текдиз амай.

Са тІимил кьил хкатна чІехи хъайила буба вичин хусуи уьмуьр-диз рекъе гъатзава. Бакуда ракур рекъерал, гуьгъуьнай Огнида шуьшедин заводда кІвалахна. Ростова курсар кІелна хтайла, ам цІийиз тешкил хъанвай Докъуз-пара райондиз райплановиквиле кІвалахал ракурзава.

Дидедин уьмуьрни регъятди тир лугъуз жедач. Буба Алиханов Гъейбет, са хуьруьнвиди тІуб туькьуьрна къалурна, кулак я ла-гъана репрессийрик акатна, суьргъундиз акъатзава. Ам гел галачиз квяхъна: гъина кьенватІа, гъина кучукнаватІа чир хъанач. КІвалер, авай къван шейэр къакъудна,

хизан гъина-гъана, чарабурун тевлейра яшамин жез хъана. Гуь-гъуьнлай дявеяр башламишайла чІехи кьве стхани фронтдиз фена телеф жезва, пуд лагъайдини же-гъилзамаз кІвале рекъизва. Къис-метар сад хъана, зи бубани диде Усугъчайдал акъатзава. Чкадал аламайди зи баде Серминатни гъадан виридайли гъвечІи хва Музафер тир (зи халу). Серминат бадедин чІехи руш вичин хизан галаз Бакуда яшамин жезвай. Бубадин патайни чахъ Ахцегъа тІимил-шимил мукъва-къилияр, яргъал миресар амай, чи арада гележегдани гъамиша гуььрметлу алакъяр аваз хъана.

Усугъчайдал бубадин уьмуьр туькІвенвай, къваларив гуььрмет-лу къуни-къунишяр, кІвалахдал ярар-дустар хъанвай. Дяве башла-мишзава, уьмуьрдин юкъвай яру-чІулав цІар физва, ам кьве чкадал пай хъана — дяведилай виликан ва кьулухъан паяр. Гъевеслудакъ фронтдиз фенач, амма повестка атайла са декъикъани геж хъуву-нач. Дустарин, танишин арадани ханатвал жеда лугъуда. Пехил-вални инсандиз хас къилих я. Заз дидедивай ван хъайивал (бубади садрани лагъай ихтилат туш), фронтдиз буба са ни ятІани тІуб туькьуьрна «Заказдал» ракурна-вайди яз хъана.

Агъзурни къуд вишелай ар-тух юкъузни йифиз киле фейи дяве гзаф заланди, мусибатрив ацІанвайди хъана, расалмиш хъан-вай душманни пехъиди, ажугъ-луди, зулумлуди тир. Такунвай са карни хъанач. Дяве килелай кІвачел ивидай хъанвай хер я: ягъ-унар-къиникъар, чІланвай кІвалер-дараматар, канвай, харапІайриз элкъвенвай хуьрер, шегъерар. Вири акуна, вири эхна, виринрай эгъечІна. Механизированный пехотада взводдин командир, гуьгъуьнай ротадин замполит яз мотоциклдин коляскада, гагъ тан-кунин бронебашнядал алаз, гзаф вахтара яхдиз женгерай женгериз гъахъиз, Кеферпатан Кавказдилаз эгечІна Европаддин сергъятра Венгриядин, Австриядин, Герма-ниядин, Чехословакиядин чилер-майданар кІвачерал уьлчмишнава. Дяве куьтягъ хъанвайди Прага шегъерда 10-майдиз ван хъанва.

Дяведа акур, килел атай кра-рикой са артух рахаз кІандачир, рикІел кхунар залан тир. Къати женгер киле фейи майдандал ярх хъанвай аскерар гзаф ала-май. Адет яз, къейибур кучуддай бригадайри абур кІватІ хъийиз, иллаки гзаф аваз хъайила, еке фу-рара — стхавилин сурада кучуддай. Ярх хъанвай офицердин кІвачел алай цІийи тумаждин (мишин) сапогар са аскердиз бегенмиш жезва (къенвайдаз абур герек амач къван!). Сапог алудиз кІанз кІвач чІугурула, ярх хъанвайдай цІугъ акъатзава. Гъа икІ дуьшуьш хъана, мумкин я, буба «братский могила-дик» къутармиш хъанва. Гуьлле галукъна ярх хъанвай офицер буба тир. РикІел аламукъдай са дуьшуьш мад хъанва. Берлиндин къваларив къати ягъунрай акъ-атна частуни ял язавай. Са дуст офицерди «ваз землякдихъ галаз таниш жез кІанзавачни?» лагъана хабар къазва. Хирер хъанвайбу-руз куьмекзавай медицинский къуллугъдин офицер къалурзава. Таниш хъайила, къведазни шад жезва. Икъван чІавал дуьшуьш хъанвач, гъа са Докъузпара рай-ондай атана дяве куьтягъ жезвайла Берлиндин къваларив таниш жез-ва. Дяведилаз къулухъни Усугъ-чайдал санал хъайи уьмуьрдани, гуьгъуьнай яргъариз акъатна сад Хасавюртда, муькуьди Ахцегъа хъанатІани, фронтда башлами-шай дуствал абур гъа чпин амай вири уьмуьрда эхирдал къван давамарна.

Фронт я, дяве физва, хата-ба-лайрик акагай дуьшуьшар буба-дин уьмуьрда тІимил хъанвач. Са вахтунда тапшуругърин рекъай

офицер яз штабдай донесе-нияяр гъаз мотоциклистдихъ галаз ам передовой (окопра авай) частариз физ, приказар, маса буйругъяр тухуз рекъера жезвай, хаталу везифани тир.

Са сеферда гъа икІ хтайла кьилел алай фуракжадин пелел гуьлле фена акъатнавай тІвенквени, гимнастеркадин гуьлле ятІани, я тахъайтІа осколокди кукІварнавай хев, хурудал алай Красная Звезда ордендин осколок галукъна, гъе-трен са лув (пипІ) эмаль алатна кІаник квай ракъ акъазвай орден-диз килигна, комбатди лугъуьза: «Гъажиев, вун фронтда рекъидач, вун куьлгедик ква», — яни «за-говоренный» я лагъана элячІзава. Белки, гъа комбатди лагъай куьл-геди буба хвена хизандив ахга-къарнава! Гъа «хер хъанвай орден» чи музейда экспонатар яз хуьзвай бубадин наградайрик кваз хъун лазим я.

Госпиталра буба са шумудра гъатнава. Махачкъалада Буйнак-ский, 52 адресда яшамин жезвай яргъал са эме авай захъ. Бике эме рикІ михъи, гъил мерд, мез ширин кас тир. Адан кІвале, заз акуна чизва, гзаф вахтара ахцегъвияр йиф акъуддай чка жагъуьриз мугъ-манвиле жедай, хуьруьнвияр ада гъамиша къабулдай. Дяведин йи-сара ам хизан галаз Махачкъалада яшамин жезвай. Хирер хъанвай аскерар авай военный эшелонар Махачкъаладин станциядилаз фидий дуьшуьшар тІимил тушир. Шегъердин агъалияр (иллаки дишегълияр) жуванбур, таниш-бур кІватІа лугъуз станциядал къведай. Гъа икІ Бике эмедиз вагонда хирер алайбурун арада вичин имид хва — зи буба акъазва. Эшелон Тифлиسدихъ физвай, адан тІалабуналди буба сагъяр хъий-из Махачкъаладин госпиталда эцигъзава. Вич мукъвал-мукъвал гъадал кьил чІугвиз фидай. Хабар агакъна Усугъчайдал алай диде, чун — гъвечІи аялар — къвалав гъай чакъ галаз гуььрметда авай Касимов Гъажидин хизандал, — чаз диде хъиз килигъзавай Бегис халадал тапшурмишна, Махачкъа-ладиз рекъе гъатзава. А вахтунда шегъердиз фин регъят кар тушир. Гъар са кардихъ хъиз, дяведихъни эхир ава. Дяве куьтягъ хъана буба Усугъчайдиз кІвализ хкъезва. Адан къазанмишунар вад херни женгинин муьжубд наградаяр — пуд орден, амайбур медалар. Верховный главнокомандующий И.Сталинан ва 2-Украинский фронтдин командующий Маршал И.Коневан къулар алай Гуььрмет-дин грамотаяр.

Уьмуьр садрани дуьз ва хъсан-ди, яни регъятди жезвайди туш, уьмуьр вич гъамиша женг я, бубадин фронтдилаз гуьгъуьнни уьмуьр гъа икІ башламиш хъи-жезва. Ам шегъре рехъ тушир, фронтда ваз душман чизва, вуна ам тІекъейтІа, ада вун язава, ина фронт авач, дустни душман (вун заланбур) гъамиша ви къвала-рив гъа. Нивай вуч гуьзетдагІа, садрани чизвач. Райкомдин пуд секретардихъ галаз кІвалахнава бубади. Дяведай хтайла секре-тарвиле кІвалахзавай къурагъви Али Мамедова вичи бубадиз эверна кІвалахун теклифзава. Сифте райздравдин (гъахътин къуллугъни авай а чІавуз) заве-дующий, са тІимил вахтунилай парткабинетдин руководитель, гуьгъуьнай райкомдин аппаратдиз къачуьза. Фронтдани замполит хъана партийный (идеологиче-ский) кІвалахдихъ галаз буба таниш тир. Али Мамедов хъфена, 1-секретарвиле гъа и райондин Кама-Кучукрин хуьряй тир Эсе-дуллагъ Мамедов жезва. Адан девирда бубади райкомда пропа-гандадинни агитациядин отдел-дин заведующийвиле кІвалахзава. Э.Мамедовай гуьгъуьниз (ам Ахцегъиз гъа къуллугъдал хутах-зава) ина 1-секретарвиле та район 1960-йисуз чІкидалди Ахцегъай тир Бакъи Жалилова кІвалахзава. Гъа и пуд секретардихъ галазни бубадин алакъяр дуьзенбур, сад садан гъавурда акадайбур, саки гуььрметлуобур хъана.

(КъатІ ама)

«ЗУН ВУЧИЗ И ЧИЛЕЛ АТАНВА?»

Дашдемир ШЕРИФАЛИЕВ

Жуваз хъсандиз чидай, рикIиз багъа, машгъур касдикай, иллаки адакай пара-буру чпин гаф лагъанвайла, кхъиз четин я. Ихтилат зи рикIин дуст, Дагъустандин Халкъдин шаир Майрудин Бабахановакай къевза. Къе вичин шиирри гъар са касдив фикир-фагъумиз, лезет хкудиз тазвай шаирдин уьмуьрдинни яратмишунин рекъиз вил вегъин.

Чун ДГУ-дин филфакдик экечIай 1980-йис-суз гуьруьш хъана ва и танишвал гъа сифте йикъалай къедалди давам жезвай мягкем дуствиллиз элкъвена. Далудихъ уьмуьрдин са къадар тежриба галай чун къведни кIелек экечIиз меркездиз Ватандин Чехи дяведин ветеранар тир чIехи бубайрихъ (чеб Аллагъдин рагъметдик кваз хъуй) галаз атанвай. Са йисуз зегъметкеш хизанра хъана (1958), школаяр куьтягъна (1976), гъа са йисара СА-дин жергеЙра къуллугъна (1977-1979) ва 1980-1985-йисара Дагъустандин гьукуматдин университетдин филологиядин факультетдин лезги дестедик (РДО) кваз са муаллимрин гъилик пешекарвили чирвилер къачуна хуьруьн муаллимар хъайи чаз яшайишдин интересрин савални авай.

Бязибур сифте инсандихъ, ахпа адан ши-иррихъ галаз (ва я аксина) таниш жеда. Зун шаир-инсандихъ галаз таниш хъана, вучиз лагъайтIа Майрудина шиирар гъеле школада амаз кхъизвай, анжах абур печатдай акъатна раиж тушир. Гъиликай хкагдай цийи-цийи эсерар ада сифте лезги группача чаз кIелиз, веревирддай. Ара-ара чун, милли литературадал рикI алай студентар - Майрудин Бабаханов, Зулфикъар Багъланов, Шагъбала Шагъбалаев ва масабур - СтIал Сулейманан тIварунихъ галай багъдин чайханада кIватI жедай. Гъарда вичин эсерар кIелдай ва санал веревирддай. Гъа чIавалай Майрудин Бабаханован шииррин сифте кIелчи ва абурухъ яб гудайди хъунал за дамахзава.

РикIел алама, 1983-йисан гатфарихъ Май-рудин вичин шиирар ва зун жуван сифте макъ-ала гваз сифте яз «Коммунист» (гилан «Лезги газет») газетдин редакциядиз (ам Пушкинан куьчеда авай) фенай. Литературадин отделдин редактор, бажарагълу шаир Азиз Алема чун хушдиз къабулна хъиз, милли чIал хуьнин, литературадал, шииратдал машгъул хуьнин важиблубликай рикIел аламукъдай итижлу суьгъбетнай. Къизил руквадикайни малум жеда лугъурвал, икI гъа чIавалайI ксериз-цIаруз «Коммунист» газетда, «Литературадин Дагъустан», «Самур» журналра чIапиз хъайи сад-къвед эсерри ва 1986-йисуз акъатай «Къи-зилгъудин мани» уртах кIватIалди лезги ши-иратдин алемдиз инанмиш камаралди цийи жегъил бажарагъ къевзайди малумарна ва ахпа и делил успат хъана.

Къейдин, Майрудин Бабаханов гъа бинеди-лай вичи-вич малумариз, шиирар чIапиз алахъ-ай, наградайрихъни девлетрихъ гелкъвей кас туш. Ихътин крар я адан медени, лавгасуз къени къилихривни къазвач. Къил агъузна, гъалал зегъметдалди фу незвай, гъалтай низ хъайитIани вичелай алакьдай куьмекиз гъазур ада гъа студент чIавалай жегъилрин коллективдинни муаллимрин арада лайихлу гъуьрмет къазанмишна. Заз чиди хъи, я шиир кхъида лагъана ам чарни къелем гваз фикириз ацукъай касни туш (ахътиндаз «стихотворец» лугъуда). Бабаханан (им адан тахалус-псевдо-ним я) шиирар, уьмуьрда вичин къилел атай ва я акур са дуьшуьш-делилдин тасирдик илгъамди къуна, чеб-чпелай рикIел-мецел къевзай ядигарар я. Гъавилай абур адахъ акъван парани авач.

Майрудинан шиир-мани квекай я лагъайтIа, азиз дидедикай, хъайи ватандикай, халис дуствилкай, михъи муьгъуьббатдикай, инсанрин рафтарвилерикайни дуьньядин гъаларикай. И темайрай кхъин тавунвай шаир авач жеди, амма чи игитдин къетIенвал - ада садни тикрарзавач: вири месэлайриз къетIен тегъерда килигзава, абурай философиядин

дерин мана аквазва. Бажарагълу педагог-шаир яз, вичин яратмишунрин жанлу образринни такъатрин куьмекдалди инсанар дуьз рекъел гъиз, акъалтзавай несил диде-бубадин, ватандин къадир авай эдеблу, зегъметкеш инсанар яз тербияламишиз алахъзава. И гафар тестикъарун яз, шаирдин лап сифте яратми-шунрикай тир «Диде» ва «Ватан» шииррин цIарариз килигин:

**Хтанва зун хайи кIвализ,
Ацукънава пичинив.
Дикъетдивди килигзава диде заз.
Сел физва зай гъекъедин:
Чизвач, гзаф чим гузвайди
Пич ятIа, вилер ятIа дидедин... («Диде»)**

**Зи хайи чил,
Зи рехи чил –
Азиз тир ватан,
Маса затIни.
Тек са вун я
Зи къин, зи Къуръан. («Ватан»)**

**Зиди таб туш, къелет туш,
Акур вири гъейран я.
Хкетрик квай женнет туш,
Им зи хайи ватан я...**

(«Им зи хайи ватан я»).

Майрудин 1983-йисуз сифте яз Ахъегъиз атана инаг акурла, ингъе, ада вуч лагъанатIа:

**Къе Ахъегъар акуну заз:
КIелез хиве куьрс хъанва сад,
Шарвилдин чанта хъиз;
Дуьзендалла муькуьди,
Арадалла Шалбуздинни Кетиндин,
Шахматрин дуьз тахта хъиз.**

**Гъи патяхъ вил вегъейтIани муькъвер я.
Икъван муькъвер авай**

**халкъдиз тахъана,
Бес дуствал низ багъа хъуй?!**

**Зун гъамамрал атанва,
Ахтармишиз хайи чилин чимивал.
Са сеферда атай сада гъарайда:
- Деринравай ядни къъван чими тир,
РикIер гъикъван чими ятIа
И чилеллай рухвайрин!**

ЧIал гуьрчегарзавай маналу, эсерлу такъатрикай уstadвилелди менфят къачуз жезвай М.Бабаханован яратмишунрин чIал эпинлувилелди, кутугай тешпигъралдини эпитестралди, шикиллувилелди ва регъятдиз кIелиз хъуналди тафаватлу я. Къилинди, пара эсерар халкъдин уьмуьрдин, ацукъун-къарагъ-унин, эдеб-ахлакъдин важиблу месэлайриз бахшнава.

**Хурал чка аламачиз,
Гъетерикди, къачур къизгъин женгера,
Эрчи кIвачни галамачиз,
Туна яргъал Европадни чуьллера,
Къунши хуьруьз хтанай.**

**Уьзуьагъ я ам исятда,
Вич къецIи я лагъайбурал хуььрезва:
Са кIвачел ам хайи хуьре,
Муькуь кIвачел Европада къекъевезва.
Яргъи я кам къуншидин зи.**

(«Къуншидин кам»).

Жегъил шаирдиз хъсан къимет алим-ли-тературовед, чи муаллим Гъажи Гашарова гана: «Лезги шииратдиз вичихъ бажарагъ, къетIен хатI, шикиллу чIал авай, философидиз хъиз гъакъикъат вири патарихъай ва дериндай аквазвай шииратдин магъир уstad атана. Омар Хаямаз хъиз, адазни чун элкъуьрна къунвай гъакъикъатдай, адетдин инсанриз акван тийидай, чеб чаквай «чуьнуьх» хъанвай рангар ва маса затIар аквазва, ада абурукай чна гуьзет тийизвай нетижаярни хкудзава». «Ба-баханован гъи шиир кIандатIани къачу, абур вири патарихъай тамам гуьзел жавагъиарар я»,- гъахълуз лагъанай ахпа алим Гъахъверди Рамалдановани.

Шаирдин кIватIалра яшайишдин, филосо-фиядин важиблу жуьреба-жуьре месэлайриз талукъ куьруь эсерри, иллаки багъа къашари хъиз, нур гузва, абуру чун дерин фикиррик кутазва:

**Сурун къванерин арада аваз,
Уьмуьрдикай ни авуртIа фикир,
Гъада къатIуда и дуьньядин сир:
Къарагъзава къван...**

**Ватандин сан алцум жедач
Камарални чипIерал.-
Ам алцумиз жеда анжах
Вичихъ кузвай рикIерал.**

Вири ава дуьньяда къве жуьреяр:

**Са хъсандаз са писдини акси я.
Амма, заз чиз, писбур авач дидеяр,
Дишегълиир ава, зунни рази я.**

**Лугъумир мад, -Чирун пара четин я
Дуствилинни душманвилин тафават:
Дустуникай душман хъунухъ мумкин я,
Душмандикай дуст хъижеда бажагъат.**

**Заз инсанар вири-вири масан я,
Яд ксарни, гъеле таниш тахъанвай:
Абур гъар сад зи играми мугъман я,
Мехъерик хъиз, зи уьмуьрдик атанвай.**

**За къатIанва и дуьньядин хъсанвал:
Инсан къин са чIехи кар туш,
Рекъиз жедач инсанвал.**

**Къавах тарар амайбуруз такIан я,
Куьз лагъайтIа къавах тарар къакъан я.**

**Гъуьл герек я,
ВацI акъвазрун паталди...**

Халкъди хушдиз къабулзавай маналу ши-ирар нивай хъайитIани ваъ, анжах къетIен чирвилеринни бажарагъдин уstad шаирривай кхъиз жеда. Лезгийриз Етим Эмин, СтIал Сулейман, Алибег Фатахов, Хуьруьг Тагъир, Алирза Саидов хътин зурба бажарагъар ва къе гъабурун рехъ, адетар давамарзавай Мердали Жалилов, Арбен Къардаш, Майрудин Баба-ханов (вирибурун тIварар къазвач, халкъдиз дуьз рехъ къалурзавай абур чаз тIимил авач, къуй мадни пара хъурай!), хътин шаирар аваз хъунал чна дамахзава.

Эхъ, шиират – им сижифламишнавай гъикаят я. Гъавилай шаирривай гъикаятар кхъиз жеда, амма гъикаятчийривай шиирар ваъ. Майрудин Бабаханован надир са шумуд гъикая «Гъетери табдлач» ктабдани гъатнава: «Спелар», «Къигули», «Журналист»... Чебни гъакIа къундармишнавайбур туш. Абур уь-муьрдин гъакъикъи дуьшуьшрал бинеламиш яз кхъенвайбур тирди, авторди халкъдин адетрикайни (мугъман къабулун, са хуьрай масаниз свас тухудайла рехъ ягъун, зарарсуз хъвер-зарафат...) сивин яратмишунрин такъа-трикай хийир къачузвайди, месела, «Спелар» гъикаядай, жуьвин гъана къалурунавай вакъ-иадин иштиракчи хъайивилай, субут жезва.

Эхиримжи йисара кхъенвай шииррикайни айгъамдин чIаларикай, шииррин къисайри-кайни милли тарихдин вакъиайрин «Келен-тар» романдикай ибарат «Лекърен мани» ктаб (Махачкъала, 2017) иллаки тарифлуди я. Лугъун хъи, Дагъустандин литературада шиирралди роман анжах къве касди кхъен-ва - Алибег Фатахова («КъатI-къатI авур зунжуьр»), гила Майрудин Бабаханова. Ро-мандикай къилди рахун кутугнава, шииррин эсеррал акъвазин. Абурай чаз, кIелзавайбуруз, къенин йикъан гъакъикъат, халкъдин камал-лувал, инсанперсвал, къанажагълувал, илитI тийизвай тегъердин тарс-тербия жагъизва. Михъи, дуьзени, зегъметкеш ксарин терефдар шаир уьмуьрдин вири жуьредин гъакъсуз-вилериз акси, гъа са вахтунда инсандин пак къилихризни агалкъунриз шерик я. Гзаф ши-ирра философиядин манадин - уьмуьрдинни кьиникъин, яни инсан вуч патал и дуьньядиз атана хъфизватIа веревирдер ава, чи вилик жаваб гарек тир суалар эдигзава:

**Зун вучиз и чилел атанва?
Залай вуч алакъна къедалди?
Дуьньядал за цийи вуч гъанва,
Алачир инал зун къедалди?**

Халкъдин килихъ-хесет, руьгъ къуьлерай чир жеда къван, «Лезги къуьл» шиирда чи милли къуьл зайиф хъанвайдал гъайифзава, и къуьл ва гъадахъ галаз лезги руьгъни мягкем хъижедайдахъ шаир агъунава.

**...Вахт къведа, чи межлисра
Лезгинка къуьл хан жеда,
Гъа чIавуз чухъ халисан
Лезги руьгъни чан жеда.**

Вичин дуст Навои Бутаеваз бахшнавай «Хайи чIал» шиирда инсандиз къадим дидед чIалан важиблубликай, гъайбатлувилай, хайи чIал себел яз вич инсандиз, шаирдиз элкъвенвайдакай суьгъбетзава:

**Ашкара туш, гъинватIа ви бинеяр,
Гъи чIавуз вун акъатнатIа майдандиз,
Дидедин чIал, дерин я ви дегънеяр,
Вун себел яз элкъвена зун инсандиз.**

**На мез гана – зун сифте яз рахана,
Мумкин хъана гъиссерин гъуьл ачухдай.
Дустариз заз къезил гафар жагъана,
Душманризни заланбур – ви сандухдай.**

**Вавай жеда зун хуьз – ийиз барбатIни:
Муьгъуьгъ чан я гъаминаш ви эмирдиз.
Валай багъа авач мад са затIни:
Вун себел яз элкъвена зун шаирдиз.**

Вичин тIвар ктабдал акъалтнавай «Лекъ-рен мани» шиирдани халкъдин шаирди чак лезги чIалахъ, хайи ватандихъ цIигелвилин пак гъиссер къалурзава. Такабурул Шалбуз дагъдин, девлетлу чилинни гъуьлуьн сагъиб лезгидиз къил кIир авун айиб тирди таьки-марзава.

**Шалбуз дагъ, ви хва я зун –
Гардан кIир хъун айиб я.
Зун девлетлу чилерин,
Зун гъуьлерин сагъиб я.**

**РикI тунай зи беденда,
ЦIайлапанрин чад хътин.
ЧIал ганай заз – лезги чIал,
Михъи гъамга яд хътин.**

**Ви ял-нефес къевекъвейла,
Сифте яз зи жигерда,
Мани янай лекъери
Эхиримжи сеферда.**

**Руьгъ къарсурдай адан ван
Япараме къедалди.
Зун кисдач, зи мании
Гъадаз ухшар жедалди...**

ДГУ-дин филфак акъалтIарна Хив район-дин АрхитIрин хуьруьн школадин муаллим-виле рекъе хутур Майрудин Бабаханов хизан-ни галаз дуьз 23 йисуз гъана жуванди хъана амукъна, эхиримжи 12 йисуз директорвал авуна. Адалай и хуьруьн школа районда чеш-нелудан дережадиз акъудиз алакъна. Тешки-латчивилин гъунардиз килигна, 2021-2007-йи-сара М.Бабаханов Сулейман Стальский райондин образованидин управленидин, ахпа и муниципалитетдин культурадинни ин-формациядин управленидин начальниквиле тайинарна. Халисан муаллим, Дагъустандин халкъдин бажарагълу шаир, публицист ва общественный деятель, РФ-дин писателрин Союздин член, Республикадин Госсоветдин Председателдин, лезгийрин «Шарвили» эпосдин премийрин сагъиб, ада гъина ва гъи къуллугълар хъанатIани вичин инсанвилини пешекарвили чешнейралди халкъдин арада къетIен гъуьрмет къазанмишна. Инсан чIехи къуллугъди, дережади, гъуьндурь тIварарини тарифи чIурда лугъуда. Амма Майрудин Ба-баханов са куьнивайни дегишариз жезвач. Ам лап сифтедай гихътин дамах гъавир, агъайни адетдин инсан тирга, гъакI ама. Ибур адетдин къуру гафар туш, виридаз чизвай гъакъикъат я. Ихътин характеристикадиз, гъуьрметдиз ам инсанар, тIебиат пара кIан хъуналди (азад вахтунда хайи эрийра сейир авунал, балугъар къадай кIир гваз сятралди вацIун, гъуьлуьн къерехдив ацукъиз кIан хъунал – и вахтунда ада шиирар туькIуьрзава жеди), шиирралди абурун тарифуналди, акъалтзавай несил ли-тературадинни искусствонин такъатралдини образралди ватанпересар яз тербияламишу-налди лайихлу хъанва. Талукъ тирвал, ин-санризни ам чIехи гъарфунилай тир халисан инсан, дуст, ва чIехи шаир хъиз гъакъван сейли я, кIанда. Ктабар са артух кIел тийизвай алай вахтундани инсанрин вил Бабаханован яратмишунрал ала ва адавай руьгъ тухардай цийи-цийи ширар гуьзетзава.

М.Б. Бабаханован фикирарни интересар са шиирар кхъинал сергъетламиш жезвач, абур пара геъенш я: Къасумхуьрел типография тешкилна; 2001-йисуз «Лезги ким» Интернет-сайт арадал гъана; лезги чIал ахтармишна хуьнин мураддалди виче 35агъзур гафар-уь-лчме авай лезгинско-русский словарь, лезги халкъдин кхъанвай 1000 мисалдин кIватIал туькIуьрна; набататрин, кутушаринни гъаван-рин тIварарикай ибарат «Рангулат», инсандин бедендинни органрин тIварар ганвай «Инсан» ва шиирралди кхъенвай лезги мисалрин «Къа-дакъар» - ктабар гъазурна, чапдай акъудна; лезги шаирринни писателрин гзаф къадар ктабарни яратмишунар электронный къайда-диз элкъуьрна хъиз Интернетда эдигна; лезги литературадин классикар тир Етим Эминан, СтIал Сулейманан, Алибег Фатахован юби-лейриз талукъ ктабар туькIуьрна; урусрин ва дуьньядин литературадин тарифлу эсерар (Жалалатдин Румидин «ЧIалан алимдинни гимичидин гъуьжет»...) лезги чIалаз элкъуь-рна; Етим Эминан сур жагъур хъуьуна, анал гуьмбет эдигна; машгъур революционер Къа-зимегъамед Агъасиеван сур къайдадиз хкана ва икI мад. Шакуз, ибур нелай хъайитIани ваъ, Шарвилдин руьгъ авай халис ватан-перес, жумарт касдилай алакьдай крар я. Абуралди ада «Зун вучиз и чилел атанва?» шиирдин суалриз жаваб гузва.

Майрудин Бабаханован яратмишунрикай рахуналди, вич мукъувай чидатIани, гъел-бетда, зун адан яратмишунар хъсан чидай ва абуруз пешекарвилин къимет гуз жери кас туш. Анжах са кар тайиндиз лугъуз жеда: Аллагъдин патай вичиз къетIен илгъам-пай ганвай, алай аямдин лезги литературада вичи лайихлу чка къазвай шаир М. Бабаханован яратмишунар илимдин рекъелди ахтармишу-низ, илимдин кIвалахар кхъиниз лайихлу я.

ДЯВЕДИН ЦІАЯРАЙ ЭКЪЕЧІНА

М.НАРИМАНОВ, журналист

Гъалибвилин сувар чи Ватандин игит тарихда рикелай тефидай вакънайрикай сад я. Гъакъикъатдани, Ватандин азадвал ва аслу туширвал патал женгера чанар гайи игитар чи рикелай гыч садрани фидач. Гранитдани бұруьнжда памятникар секиндиз акъвазнава. Стхавилин сурарал гъамишалугъ кузвай цу лепе гузва, аскерар кучуднавай сурарин къванерал цуьквер шуьткъуьнзавач. Вири ибур чи инсанри игит аскеррин вилик икрам авунин, абур рикелай ракъур тавунин лишанар я. Акунани дакъан душман тергун патал вишералди гуьгъуьлудаказ фронтдиз рекъе гъатайбурун жергеда Ахцегъай тир рагъметлу Къаибханов Мирзе Адамовични авай. Ада Ватандин Чехи дяведа гъа сифте варцарилай эхирдал къван активвилелди иштиракна.

- 1944-йисуз Одесса шегъер азад авурдалай къулухъ чи частар Яссы-Кишиневский терефдихъ ай Днестр вацун къерехдив агакъна, - вичел гъеле чан аламаз рикел хкизвай дяведин ветеранди. - Къулухъ члугвазвай немсерин къушунри Днестрдин эрчи патан къерехда чпин сенгерар мягъкемарзавай. Душмандин къуватрин гъакъиндай делилар кватлунин мураддалди чи командованиди «Чехи Чебурчи» твар алай хуьруьн къерехдихъай вацлалай йифиз лубтквейра аваз разведчикрин са десте ракъурун къетІна. И дестедик зунни квай. Чаз душманрикай сад есирвиле къунин ва абурин сенгерар алай чкаяр дум-дуьздаказ тайинарунин буйругъ ганвай.

Днестрдилай элячІайдалай къулухъ чи муьжуьд касдикай ибарат тир разведчикрин десте радиостанцияни гъаз нацларин къалин кул-кусдай еке четинвилералди экъечІна ва пакамахъ душмандин сенгерив агакъна. МичІи жедалди чун душмандиз малум тахуьн патал бедерин са пай це аваз нацлара чубнуьх хъанвай ва анай немсерин сенгерин къадар ва абур алай чкаяр тайинарзавай. МичІи хъайила разведчикрин десте чапла патан къерехдилай чи артиллериядин куьмекдалди гъужумдиз фена ва къве немец есирвиле къуна (сад аскер ва муькуьди унтер-офицер). Элкъвена хкведайла вацун юкъвал душмандин хъиткъинна пад хъайи снаряддин хайи кІусари пуд касдал, гъа жергедай яз зални, хирер авуна. Гайи тапшуругъ агалкъунралди къилиз акъудунай ва вахтунда викІегъвал къалурунай чун командованиди «Женгинин лайхлувилерай» медалралди къейд-най. Гуьгъуьнай чна душмандин сенгерин гъакъиндай вахкай къиметлу делилри чи аскерриз агалкъунралди гъужумдиз фидай ва и участокда немсерин къушу-

нар тамамвилелди тергдай мумкинвал ганай. Зи рикелай жуван женгинин юлдашрин игитвилер гыч садрани фидач...

Ватандин Чехи дяведин йисара советрин халкъди, вичин женгинин юлдашри къалурай масовый игитвилерикай, общественный кІвалахрин метлеблувиликай рахун фидайла адак ашкъи акагдай, амма вичин къилел атай агъвалатрикай хабар къурла куьруь жавабар гудай. Имни, гъелбетда, дамахсуз инсанриз хас лишан я.

Уьмуьрда вичин рикел аламукъдай лишанлу ва шад вакъиаяр гъар са касдихъ ава. Абур М.Къаибхановахъни тІимил хъанач, амма ада вичин уьмуьрда виридалайни шад ва рикелай тефидай вакъиа 1945-йисан 9-май – Чехи Гъалибвилин югъ яз гъисабзавай. М.Къаибханов 1943-йисалай КПСС-дин член тир. Ам адан жергейра саки 50 йисуз хъана. Вири и йисара М.Къаибханова партияди гъиниз ракъурнагІани, вирина коммунистдин твар вине къуналди, женгера викІегъдаказ иштиракна ва намуслуудаказ зегъмет чІугуна.

Вичин женгинин рехъ Берлин-да Рейхстагдин цларив куьтягъай адан баркаллу крариз Советрин гъукуматди лайихлу къиметни гана. Мирзе Адамовичан хурудал фашистрин чапхунчийрихъ галаз женгера викІегъвал ва дурумлувал къалурунай ганвай Ватандин дяведин I ва II дережайрин, Красный Звездадин орденри, къве «Женгинин лайихлувилерай» медалди, «Кавказ оборона авунай», «Варшава азад авунай», «Берлин къачунай», «1941-1945-йисарин Ватандин Чехи дяведа Германиядин винел гъалибвал къачунай» медалри ва хейлин маса шабагъри нур гузва.

Вичикай лап тІимил рахаз кІани М.Къаибханован зегъметдин тарихди вичелай алава гъаф крар субутарзава. Ада дяведилай

къулухъ са жерге жавабар къуллугърал – халкъдин депутатрин райсоветдин исполкомдин плановый комиссиядин председателвиле, Ахцегърин МПМК-дин къилин инженервиле ва ахпани и карханадин председателвиле кІвалахнай. Яргъал йисара ада неинки вичиз ихтибарнавай участокра чешнелудаказ зегъмет чІугуна, ам гъаІ общественный крарани гъамиша активвилелди тафаватлу жезвай. Ам са шумуд йисуз партиядин райкомдин членвиле ва членвиле кандидат яз, халкъдин депутатрин райсоветдин исполкомдин, Ахцегърин хуьруьн Советдин депутатвиле хъанай. Мирзе Адамовичан чешнелу кІвалах Гуьрметдин хейлин грамотайралди къейднавай.

Пенсиядиз экъечІнавай вахтундани Мирзе халу секиндиз акъвазнач. Ам гъамиша шад вакъиаяр, суварар хъайила жегъилрин арада, шад собранийрин президумра аквадай. Дяведин ва зегъметдин ветеран яз ам жегъилрин насигъатчини тир. Гъар садавай вичиз чешне къачудай чешме тир Мирзе Адамович райондин культурадин КІвалин къвалав тешкилнавай дяведин ветеранрин клубдин советдин активный член тир.

Малум тирвал, чешнелу хизан тербияламишун асанти кар туш. И месэла гъялунни М.Къаибхановалай алакъна. Ада къуд руш уьмуьрдин рекъел акъудна ва чешнелу инсанар яз чІехи авуна. МасакІа хъунни мумкин тушир. Бубадин чешне гъа ихтиинди я эхир. Алай вахтунда дяведин ва зегъметдин ветеран чи арайра амачІани, Мирзе Адамович ва адан баркаллу крар ам чидайбуру гъамиша риклера хуьзва. Къуй чи къенин ислягъ уьмуьр патал Ватандин Чехи дяведа чанар гайи вири ветеранриз рагъметар хъуй!

ИГИТРИЗ БАРКАЛЛА!

Советрин Союздин Игит-вилин тІвар СССР-дин ЦИК-дин Къарардалди 1934-йисан 16-апрелдиз арадал гъана. Советрин Союздин Игитдиз виликан СССР-дин къилин шабагъар – Ленинан орден ва «Къизилдин Гъед» медаль гуз-вай. 1934-йисан 20-апрелдиз СССР-дин ЦИК-ди сифте яз челюскинвиар къутармишай летчикриз: А.В.Лепидевскийдиз, С.А.Леваневскийдиз, В.С.Молоковаз, Н.П.Каманиаз, М.Т.Слепневиз, М.В.Водопьяновиз, И.В.Дорониная Советрин Союздин Игитвилин тІварар гана.

1938-йисан 2-ноябрдиз «Родина» твар алай самолетда аваз Москвадай Дальний Востокдиз лув гайи дишегъляр летчикар В.С.Гризодубова, П.Д.Осипенко, М.М.Раскова Советрин Союздин Игитар лагъай тІварариз лайихлу хъана. 1941-йисан эвелдай вири саналди 626 касдиз Советрин Союздин Игит лагъай тІвар ганвай. Ватандин Чехи дяведин йисара 11638 кас Советрин Союздин Игитвилин тІвар гуналди къейдна. 1991-йисан 26-декабрдалди 12800 лайни гъаф ксариз Советрин Союздин Игитвилин тІвар ганвай. Абурукай 91 кас дишегъляр ва 40 кас къецепатан уьлквейрин агъалияр тир.

Ватандин Чехи дяведин йисара 104 касдиз къве сеферда Советрин Союздин Игит лагъай тІвар гана. 1991-йисан 26-декабрдалди абурин къадар 145 касдал къван артух хъана. СССР-дин летчик-космонавт Светлана Евгеньевна Савицкая вичиз къве сеферда Советрин Союздин Игитвилин тІвар гайи сифте ва анжах сад тир дишегъли хъана. Къве сеферда Советрин Союздин

Игит лагъай тІвар гайи эхиримжи кас генерал-майор Ази Агъад оглы (Агъадович) Асланов тир. СССР-дин Президентди 1991-йисан 21-июндиз акъудай Указдалди адаз Ватандин Чехи дяведин йисара «Багратион» операция къиле тухудайла, 35-танкарин бригададин женгинин гъерека-триз агалкъунралди регъбервал гунай ва жуьрэтлувал къалурунай телеф хъайидалай къулухъ и лайихлу тІвар гана.

Ватандин Чехи дяведилай виликан йисара чахъ пуд сеферда Советрин Союздин Игит лагъай тІвар гайи кас авачир. 1991-йисан 26-декабрдалди чи уьлкведа 3 касдиз: гвардиядин подполковник А.И.Покрышкиназ, майор И.Н.Кожедубаз ва Советрин Союздин Маршал С.М.Буденныйдиз пуд сеферда Советрин Союздин Игит лагъай тІвар гана. Советрин Союздин Маршал Г.К.Жуковни Советрин Союздин Маршал Л.И.Брежнев и тІварцІиз 4 сеферда лайихлу хъана. Чи Игитриз баркалла! Чна чпел чан аламай ва кечмиш хъанвай чи Игитар гъамишалугъ яз рикел хвена кІанда.

ШАРВИЛИДИН ЧІУТІАН РИВАЯТ

Д.ШЕРИФАЛИЕВ

И риваят чаз 1997-йисуз ахцагъви Пирсаидов Юсуф муаллимдивай (хайи йис-1939) ван хъана. Надир шагъди лезги чилер, хуьрер дарбадагъзавай зулуматдин вахт тир. Душманди Ахцагъа Шагъ-бани къеледин къванкъванцелни кваз тазвачир. Маса чара амачир, Ахцагъ камаллу къужаяр са йифиз чинебадаказ кІватІ жеда Шарвилидин чІутІан чилик кІвале чпин чІехи Меслятдиз. Гъанлай къарагъна, экуьнахъ фад фида абур КІелез хивез, Шарвилидикай куьмек кІанз. Лугъуда хъи, секин тІебиат са легъеда чІур хъана: къати тІурфан акъатна, рагъ чІулав булутри къуна, дагълар пад жери ванцелди цавар рахана, чІухадихъ (гуьжу юргъ) галаз санал чІайлапандин яргъи хъелер къурна чилерал...

Душманни, ислягъ жемятни, кичІела, чубнуьх хъана далдайрик. Анжах са къужаяр, налугъуди руьгъсуз къванер я, къах хъана амукъна хъел авай тІебиатдин хура. Бирдан, аламат! Гуьжу чІайлапанди яна КІелез хивин хура. Пад хъана рагъ ЭкъечІна анай Шарвили. Гъилени ава жазалу

залан тур. «Къарагъ, алпанвиар, сад хуь! Гъа им я Ватан патал чан къурбанд ийиз къегъалвилин чІав! Уьмуьр, Ватан кІан хъунин цІун ялав куькІуьрна рикле, захъ галаз сад хуьхъ куьн азадвилин женге!»- гъарайна пагъливанди дагълар, цавар къарсурдай ванцелди. Жуьрэт гъатна алпанвийрин, кичІ – душмандин риклера. Яракъ гъаз къарагъай дагъвийрин хура гыч дурум гуз хъанач душмандивай, катна.

Шарвилидиз вичин чилер, сергъятар хъсандиз чизвай, абур хуьз гъамиша гъазур тир. Душмандин къацІай гъил-кІвач хкІур чІавуз адан гъар са чІиб чил, булаха, вацІ, тепе рикІиз мадни играми, багъа жедай ва абур хуьз къарагъдай.

Эхъ, къадимлу тарихдин зурба вакъиаярни къегъалар халкъди вичин рикле къадирлувилелди хуьзва. Абур рикел аламай къван гагъда несилрин рикелай ватандал дамахунин, ам хуьнин гъиссни алатдач. Гъа са вахтунда фольклор гъамиша археологиядихъ галаз гъил-гъилеваз фин лазим тир-вилин шартІ, гъайиф хъи, чавай вилив хуьз жезвач.

ВАТАНДИН ЧІЕХИ ДЯВЕДИКАЙ ИТИЖЛУ ДЕЛИЛАР

Дяведилай къулухъ СССР-да 127 миллион инсан амукъна.

□ Ленинграддин блокада 872 юкъуз давам хъана – 1941-йисан 8-сентябрдилай 1944-йисан 27-январдалди.

□ Советрин Союзда «Гъалибвилин югъ» сувар дяведилай къулухъ анжах 17 йис алатайла къейд ийиз башламишна.

□ Ватандин ЧІехи дяведин статистикади къалурайвал, Советрин офицеррин арада 80 агъзур дишегълини авай.

□ Гитлера вичин къилин душман диктор Юрий Левитан яз гъисабзавай. Левитанан келле вичин патав гъайидаз Гитлера 250 агъзур маркадин къадарда шабагъ хиве къунвай.

□ Советрин Союздин Игитвилин тІвар 87 дишегълиди къачуна.

□ А чІавуз медалар ва орденар туькІуьриз агакъзавачир, гъавилай абур вирибулур гъалтнач.

□ Дяведин вахтунда вишни къанни цІудалай виниз дяведин суьрсетрин, яракърин жуьреяр арадал гъана.

ЦІИИ ДУЬНЬЯ

(Новый мир)

Учредитель:

Администрация
Ахтынского района
Республики Дагестан
Главный редактор
Д.Ш.ШЕРИФАЛИЕВ

Газета перерегистрирована Управлением федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по РД 22 января 2019 г. Регистрационный номер ПИ № ТУ 05-00401.

Позиция редакции может не совпадать с точкой зрения авторов, которые несут ответственность за достоверность и объективность предоставленных для публикации материалов. Рукописи не рецензируются и не возвращаются. При перепечатке ссылка на «Новый мир» обязательна.

Адрес редакции и издателя:
**368730, РД, Ахтынский район,
с. Ахты, ул.Герейханова, д.33.**

Телефон главного редактора
8(988)-654-59-49

Электронная почта газеты:
newworld1928@mail.ru

ИНДЕКС 63312

Газета «Новый мир» сверстана и отпечатана в ООО «Типография-М» по адресу: г.Дербент, ул.С.Курбанова, 25. Электронная версия газеты на сайте www.akhty.ru

По вопросам качества печати обращаться в типографию ООО «Типография-М»

Время подписания в печать по графику 14.00.

Подписано в печать 14:00

Газета выходит 52 раза в год.

Тираж 1450 экз.

Заказ № _____